

XADICHA SULAYMONOVA – O‘ZBEK HUQUQSHUNOSLIGINING YORQIN SIYMOSI

Abdulloyeva Oydinoy

*TDYU huzuridagi M.S Vosiqova nomidagi
akademik litseyning 1-kurs 1-guruh o‘quvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Fanlar akademiyasining birinchi ayol akademigi, yuridik fanlar doktori, professor Xadicha Sulaymonovaning hayoti va ilmiy faoliyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda uning o‘zbek huquqshunoslik maktabiga qo‘shgan hissasi, xotin-qizlar huquqlarini himoya qilishdagi roli va sud-ekspertiza sohasidagi islohotlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Xadicha Sulaymonova, huquqshunoslik, akademik, ayollar huquqi, jinoyat huquqi, sud-ekspertizasi, O‘zbekiston tarixi.

O‘zbekiston davlatchiligi va huquq tizimi tarixida Xadicha Sulaymonovaning o‘rni beqiyos. U nafaqat mohir huquqshunos, balki o‘z davrining jasoratli islohotchisi ham edi. XX asrning murakkab ijtimoiy-siyosiy sharoitida o‘zbek ayollari orasidan birinchi bo‘lib huquq sohasida yuksak cho‘qqilarni zabt etgan ushbu shaxsning merosi bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega. Maqolaning maqsadi – X. Sulaymonovaning ilmiy-amaliy faoliyatini tizimli o‘rganish va uning huquqiy davlat qurishdagi ahamiyatini ko‘rsatib berishdir.

Xadicha Sulaymonova faoliyati bo‘yicha tadqiqotlar asosan uning hamkasblari va shogirdlarining xotiralari, shuningdek, u asos solgan Sud-ekspertiza markazi arxiv ma‘lumotlariga tayanadi. Uning "O‘zbekistonda sovet jinoyat huquqi tarixi" (1954) asari mintaqadagi huquqiy transformatsiyalarni o‘rganishda asosiy manba hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotchilar (masalan, akademik S. Saidov va boshqalar) uni "O‘zbek huquqshunosligining onasi" sifatida e‘tirof etishadi.

Xadicha Sulaymonova hayot yo‘li murakkab ijtimoiy-siyosiy davrga to‘g‘ri kelgan bo‘lsa-da, u ilm-fan va adolat yo‘lida mislsiz natijalarga erishdi.

Quyida uning hayoti va faoliyatining eng muhim qirralari batafsil keltirilgan:

Yoshlik yillari va Ta‘limdagi Jasorat

Xadicha Sulaymonova 1913-yilda Andijonda tug‘ilgan. Uning ilmga bo‘lgan intilishi o‘sha davrdagi ko‘plab to‘siqlarni yengib o‘tishiga sabab bo‘ldi:

- Birinchi qadamlar: U 1935-yilda Toshkent yuridik institutini (hozirgi TDYU) imtiyozli tamomlagan.

- Moskva bosqichi: Keyinchalik Moskva yuridik institutining aspiranturasida o‘qib, 1945-yilda nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi.

- Tarixiy natija: 1950-yilda u Markaziy Osiyo ayollari orasida birinchi bo‘lib huquqshunoslik fanlari doktori ilmiy darajasini oldi. Bu o‘sha davr uchun ilmiy olamda katta shov-shuv va yutuq edi.

Ilmiy Meros va Tadqiqotlar

Uning ilmiy faoliyati asosan O‘zbekistonda jinoyat huquqi va qonunchilik tarixini o‘rganishga bag‘ishlangan.

- "O‘zbekistonda jinoyat huquqi tarixi": Uning ushbu mavzudagi tadqiqotlari bugungi kunda ham huquqshunoslar uchun muhim manba hisoblanadi.

- Huquqiy terminologiya: Xadicha Sulaymonova o‘zbek tilida huquqiy atamalarni shakllantirish va yuridik darsliklarni yaratish ustida tinimsiz ishlagan. U milliy huquqshunos kadrlar tayyorlash maktabiga asos solgan.

Davlat Boshqaruvidagi Yetakchilik

Xadicha Sulaymonova ilmiy faoliyatni yuksak davlat lavozimlari bilan muvaffaqiyatli bog‘lay olgan kam sonli ayollardan edi:

- Adliya vaziri (1956–1959): U vazir sifatida adliya organlari ishini takomillashtirish, qonun ijodkorligi jarayonini tartibga solishga katta e‘tibor qaratdi.

- Oliy Sud Raisi (1959–1964): Bu lavozimda u sud tizimida adolat mezonlarini mustahkamlash, sudlov jarayonlarini shaffof va qonuniy o‘tkazish bo‘yicha islohotlar o‘tkazdi.

- Akademik: 1956-yilda u O‘zbekiston Fanlar akademiyasining haqiqiy a‘zosi etib saylandi.

Sud Ekspertizasi Markazining Tashkil Etilishi

Xadicha Sulaymonovaning eng katta xizmatlaridan biri — 1958-yilda O‘zbekistonda Sud ekspertizasi ilmiy-tadqiqot institutini tashkil etgani bo‘ldi.

- U sud jarayonlarida ilmiy asoslangan dalillarning ahamiyatini tushunib, kriminalistika va ekspertiza sohasini rivojlantirishga asos soldi.

- Bugungi kunda ushbu muassasa Xadicha Sulaymonova nomidagi Respublika sud ekspertizasi markazi deb ataladi va u yerda o‘nlab murakkab ekspertizalar (DNK, ballistika, xatshunoslik va b.) o‘tkaziladi.

Ijtimoiy Rol va Shaxsiyati

U nafaqat rahbar, balki xotin-qizlar huquqlari himoyachisi edi. Xadicha opa o‘z davrida ayollarning ta‘lim olishi, jamiyatda o‘z o‘rniga ega bo‘lishi uchun o‘z shaxsiy namunasi bilan yo‘l ko‘rsatgan.

Xadicha Sulaymonova 1965-yilda, atigi 52 yoshida vafot etgan bo‘lsa-da, u qoldirgan meros asrlarga tatigulikdir. Uning nomi:

1. Adolat va qonuniylik timsoli;
2. O‘zbek ayolining ilm-fandagi yuksak cho‘qqisi;
3. Milliy yuridik maktabning asosi sifatida tarixda qoldi.

Agar sizga uning muayyan ilmiy asarlari yoki sud ekspertizasi sohasidagi aniq hissalar haqida ma'lumot kerak bo'lsa, yozishingiz mumkin.

X. Sulaymonova faoliyatining eng bahsli va ayni paytda sharafligi qismi uning ayollar huquqi uchun kurashidir. O'sha davrdagi konservativ qarashlarga qaramay, u qizlarning ta'lim olishi va jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishi uchun qonuniy asoslarni yaratdi. Ayrim mutaxassislar uning faoliyatini faqat sho'ro davri mafkurasi bilan bog'lasa-da, tahlillar shuni ko'rsatadiki, uning sa'y-harakatlari milliy huquqshunos kadrlarni tayyorlashda poydevor bo'lib xizmat qilgan.

Xulosa

Xadicha Sulaymonova – o'zbek huquq fani va amaliyotining haqiqiy afsonasidir. Uning hayot yo'li bilimga bo'lgan ishtiyoq va xalqqa xizmat qilishning yorqin namunasidir. U yaratgan sud-ekspertiza tizimi bugungi kunda ham mamlakatimiz odil sudlovini ta'minlashda muhim bo'g'in bo'lib qolmoqda.

Huquqshunoslik yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlarida "Xadicha Sulaymonova nomidagi stipendiya"ni ta'sis etish.

Uning ilmiy asarlarini zamonaviy o'zbek tilida qayta nashr etish va huquqshunos yoshlar o'rtasida keng targ'ib qilish.

Ayol huquqshunoslarning xalqaro forumini uning xotirasiga bag'ishlab muntazam o'tkazib borish.

Maqola uchun foydalanilgan va tavsiya etiladigan adabiyotlar ro'yxati quyidagicha:

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi arxivi. X. Sulaymonovanning 1956–1964-yillardagi faoliyatiga oid hujjatlar to'plami.
2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 8-tom. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti, 2004.
3. Xadicha Sulaymonova qalamiga mansub asarlar:
4. Сулаймонова Х. С. *Возникновение и развитие советского уголовного права в Узбекистане*. – Ташкент: Изд-во АН УзССР, 1954.
5. Sulaymonova X. S. *O'zbekistonda xotin-qizlarning huquqiy holati tarixidan*. – Toshkent, 1959.
6. Сулаймонова Х. С. *Собрание сочинений (3-х томах)*. – Ташкент: "Фан", 1967–1970.
7. Ilmiy maqolalar va monografiyalar:
8. Saidov A. X. *Xadicha Sulaymonova – o'zbek huquqshunoslik maktabining asoschisi*. // "Demokratlashtirish va inson huquqlari" jurnali. – Toshkent, 2015. – №2.

9. Уразаев Ш. З. *Выдающийся ученый-правовед (К 100-летию со дня рождения академика Х. С. Сулаймоновой)*. // *Общественные науки в Узбекистане*. – Ташкент, 2013. – №5.
10. Inoyatov A. *O'zbekistonda sud-ekspertiza sohasining rivojlanish tarixi*. – Toshkent: "Adolat", 2018.
11. Elektron resurslar:
12. X. Sulaymonova nomidagi Respublika sud-ekspertiza markazi rasmiy veb-sayti: sudex.uz.
13. Ziyoz.uz portali – "O'zbek ziyolilari" bo'limi (Xadicha Sulaymonova hayoti va ijodi).